

فرم چکیده پایان نامه تحصیلی دوره تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: داوری چلقایی	نام: احد
استاد راهنما: حجة الاسلام دکتر حسن نقی زاده	استاد مشاور: دکتر مرتضی ایروانی
دانشکده: الهیات شهید مطهری	رشته: الهیات
گرایش: علوم قرآن و حدیث	
مقطع: کارشناسی ارشد	
تاریخ دفاع: ۱۳۸۵/۰۶/۲۰	تعداد صفحات: ۱۶+۲۸۳ صفحه
عنوان پایان نامه: بررسی فضای فرهنگی اجتماعی صدور خطبه های نهج البلاغه	
کلید واژه ها: امام علی علیه السلام، نهج البلاغه، نهج البلاغه و فضای صدور، خطبه های نهج البلاغه، فضای فرهنگی اجتماعی خطبه های نهج البلاغه	
چکیده:	
<p>فهم خطبه های گرانسنگ نهج البلاغه مرهون آشنایی با شرایط فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و تاریخی عصر صدور این کلمات نورانی است؛ در این راستا نویسنده کوشیده است با ذکر اهمیت مساله، پیشینه تاریخی بحث را باز گو کند و ضمن تبیین روش های فهم فضای صدور، موارد کاربرد آن را متذکر شده و با آسیب شناسی بحث، میزان تاثیر فرهنگ زمانه در خطبه های نهج البلاغه را واکاوی نماید.</p> <p>در بخش اصلی رساله، شمای کلی فضای فرهنگی اجتماعی عصر امام علی علیه السلام ارائه و زمینه صدور بیشتر خطبه های نهج البلاغه بیان شده است.</p>	

بیت‌کابل

خلاصه پایان نامه بررسی فضای فرهنگی اجتماعی صدور خطبه‌های نهج البلاغه

نهج البلاغه، این اثر جاودانه، برگرفته از انوار سخنان گهربار امیرمؤمنان علی علیه‌السلام، بزرگمرد تاریخ بشریت است که هیچ‌گاه گذشت زمان پرده کهنگی و غبار فراموشی بر سیمای پرفروغ او نیفکنده و از شکوه آن نکاسته و جلوه‌های تقوا، عدالت، جهاد و دیگر صفات برجسته او را از یاد نبرده و در برابر دنیایی از عظمت، دانش و حکمت او سر تعظیم فرود آورده است. نهج البلاغه که در لغت به معنای «شیوه بلاغت» می‌باشد، منتخبی از خطبه‌ها، دعاها، وصایا، نامه‌ها، و جمله‌های کوتاه مولای متقیان علی علیه‌السلام است که توسط ادیب بزرگوار، مرحوم سیدرضی رضوان‌الله‌علیه در سال ۴۰۰ هجری از میان صدها کتاب و منبع گردآوری و تنظیم شده است.

بیان مساله و تبیین مفاهیم موضوع

فضای صدور در کتاب‌های حدیثی با نام‌هایی چون «اسباب صدور حدیث»، «اسباب ورود حدیث» و «اسباب الحدیث» نامبردار و از جمله شاخه‌های فقه الحدیث می‌باشد که بیانگر علل و زمینه‌هایی است که باعث صدور قول یا فعل و یا تقریر از ناحیه معصوم علیه‌السلام می‌گردد، پس علم اسباب ورود حدیث، همانند علم اسباب نزول قرآن کریم می‌باشد؛ البته همان طوری که تمام آیات قرآن دارای سبب خاصی نیستند، احادیث نیز چنین‌اند.

منظور از فضای صدور خطبه‌های نهج البلاغه یعنی موقعیت‌هایی که در چنین مواقعی، علی علیه‌السلام به ایراد خطبه پرداخته و مطالبی را بیان نموده‌اند که گاهی این شرایط به نوعی در عصر زندگی علی علیه‌السلام مطرح بوده است، مانند فضای فرهنگی، علمی و شرایط اجتماعی و گاهی چنین شرایطی مختص یک خطبه و یک زمان معین می‌باشد.

اهمیت و ضرورت مساله

فرایند درک و تفسیر متن با زمینه‌های فکری، اجتماعی، تاریخی و فرهنگی‌ای که در زمان خلق اثر و تکوین متن و گفتار، مولف را احاطه کرده و او در آن جغرافیای خاص فرهنگی، اجتماعی و تاریخی به خلق اثر پرداخته است در ارتباط است و این مطلب در جای خود یک اصل عقلایی در گفتمان متعارف بشری است که در تحلیل، تفسیر و معناشناسی یک متن، نوشتار یا گفتار یک اندیشمند، فضای کلی و آهنگ سخن وی را باید مورد عنایت قرار داد.

در مورد نهج البلاغه مساله از اهميت بيشتري برخوردار است؛ زيرا امام علي عليه السلام در رأس حكومت اسلامي قرار گرفته و بي شك فراميني كه به عنوان حاكم اسلامي از حضرت امير عليه السلام صادر شده است بايد به طور ويژه و با در نظر گرفتن شرايط و موقعيت هاي خاص امام عليه السلام ملاحظه و تفسير گردد.

به عنوان نمونه به برخورد حضرت با مساله جهاد توجه مي كنيم كه حضرت در خطبه ۱۶ مردم را به بازگشت به خانه هاي خود و جهاد نكردن دعوت مي كند و در خطبه ۲۷ مردم را به جهاد دعوت مي كند با دقت در فضاي صدور خطبه هاي فوق اين تضاد به راحتی قابل حل است؛ زيرا حضرت خطبه ۱۶ را در موقعيت بيعت با وي در مدينه ايراد کرده است و آن موقع، شورش گران بر ضد عثمان هنوز در مدينه بود و حتي اجازه دفن جنازه عثمان را نمي دادند، در اين موقع علي عليه السلام مردم را به آرامش دعوت مي كند؛ اما در مورد خطبه ۲۷، گفته مي شود موقعي ايراد شده است كه خبر تهاجم سربازان معاويه به شهر انبار به گوش علي عليه السلام رسيده است، بديهي است كه امام در اين موقعيت مردم را براي مقابله با غارت گري هاي معاويه دعوت به جهاد خواهد كرد.

در پايان، اشاره به اين نكته لازم است كه آشنائي با فضاي صدور در تمام خطبه ها مفيد و ضروري نيست؛ چرا كه متن برخي از خطبه ها به طور تقريب جنبه اخلاقي يا اعتقادي دارد.

پيشينه تاريخي بحث

در لابلای آثار مولفانی که به علم اسباب صدور احادیث پرداخته اند؛ کوشش های علمی مختصری در زمینه فضای صدور خطبه های نهج البلاغه صورت گرفته است از جمله ۱. **کلیدهای شناسایی نهج البلاغه**، مرحوم محمد دشتی (کلید ۲۱ کتاب مزبور با عنوان «شناخت شان نزول خطبه ها و نامه ها و حکمت های نهج البلاغه»، بررسی زمینه های پیدایش)، ۲. **خاستگاه فرهنگی نهج البلاغه**؛ تالیف محمدحسن نادم که اوضاع فرهنگی عراق را که بیشتر سخنان حضرت در آنجا ايراد شده است، به عنوان زمینه های پیدایش نهج البلاغه بررسی می کند. ۳. **المدخل الي علوم نهج البلاغه** تالیف محسن باقر موسوی، شامل مجموعه ای از علوم پیش نیاز برای فهم نهج البلاغه از جمله اسباب صدور خطبه ها و ارسال نامه ها و بیان کلمات قصار آن. ۴. کتاب «**پرتوی از نهج البلاغه**» تالیف دکتر سید محمد محمد مهدی جعفری که در مقدمه هر خطبه در این کتاب بعد از تعیین سند و منبع آن، تاریخ آن نیز به قرینه محتوا یا اشاره سید رضی یا تصریح تاریخ ها و منابع دیگر مشخص گردیده است.

روش های فهم فضای صدور

گرچه برخی معتقدند تنها راه شناخت سبب ورود احادیث، مانند اسباب نزول قرآن، روایت ها معتبر می باشد ولی از طریق موارد زیر نیز می توان فضای صدور خطبه را کشف کرد: تحلیل متن نهج البلاغه؛ (خطبه

۴۷) نکته‌هایی که سید رضی قبل و بعد از خطبه‌ها آورده است، مطالعه شروح نهج البلاغه، کتاب‌های تاریخی مربوط به حوادث قرن اول هجری، استفاده از کتاب‌های مصادر.

موارد کاربرد فضای صدور

سخنی که در مناسبتی خاص و برای حل مشکلی معین بیان شده است، با آن حادثه ارتباطی تنگاتنگ دارد، به گونه‌ای که اگر شناخت آن مناسبت میسر نگردد، فهم اساسی آن سخن نیز ممکن نخواهد بود؛ لذا مهم‌ترین کاربرد فضای صدور را می‌توان فهم بهتر مفهوم حدیث دانست، دانستن فضای صدور و علت ایراد خطبه‌ها علاوه بر فهم بهتر می‌تواند به حل تضادهای ظاهری نیز کمک کند

معیارهای پذیرش فضای صدور و ملاک نقد آن

ملاک‌های نقد فضای صدور با در نظر گرفتن روشی که ما را به این فضا رهنمون می‌کند، متفاوت خواهد بود و در مجموع به دو دسته تقسیم می‌شود:

دسته اول: فضایی که از طریق تحلیل محتوای خطبه‌های نهج البلاغه به دست می‌آید که این موارد فقط از طریق عقل و قواعد فهم قابل خدشه است و یا لازم است دلیل نقلی صحیحی بر اثبات یا رد مسأله پیدا شود، این موارد در میان خطبه‌های نهج البلاغه به تعداد بسیار محدود وجود دارد.

دسته دوم: بیشترین نکته‌های فضاها، صدور خطبه‌ها، از طریق روایات تاریخی به دست آمده‌اند که همگی اینها در واقع روایت تاریخی و در بیشتر موارد خبر واحد می‌باشند؛ و بی‌شک ملاک نقد آنها همان ملاک‌های نقد صحت احادیث و منقولات تاریخی خواهد بود.

پرسشی در اینجا مطرح است که اگر فضای صدور خطبه‌ها را در تمام احادیث موثر بدانیم، آیا ممکن نیست سوءاستفاده‌هایی به همراه داشته باشد؟ مثلاً در هر حکمی ادعا کنیم که مربوط به عصر نبوی یا علوی بوده و اینک زمان اعتبار آن حکم به سر آمده است و باید حکمی دیگر جایگزین شود؟ در پاسخ باید دقت کرد که اصل توجه به فضای فرهنگی اجتماعی عصر شارع با قیاس فقهی و تمثیل منطقی فرقی روشن دارد

در تمثیل منطقی ما نیازمند به وجه شباهت دو پدیده هستیم و سپس با استناد به شباهت و همانندی دو پدیده، حکم یکی را بر دیگری سرایت می‌دهیم ولی در بررسی فضای فرهنگی اجتماعی سخن در شباهت دو پدیده نیست؛ لیکن تکیه بر علت حکم است، یعنی ما می‌فهمیم که مثلاً صحت شرط بندی در مسابقاتی مانند تیراندازی و اسب سواری به علت اعداد و آماده ساختن افراد در پیکار و رزم است پس در نقل فضای صدور ما حکم را به یک مورد خاص منحصر نمی‌کنیم؛ بلکه در فهم بهتر حدیث و روایت از آن بهره‌مند می‌شویم.

بررسی میزان تأثیر فرهنگ زمانه در خطبه‌های نهج البلاغه

از آنجا که دین اسلام کامل و خاتم بود، می‌بایست فرهنگ نوی را به جامعه بشری عرضه می‌کرد که دارای جامعیت و ابدیت بود و در طول زمان حیات مادی، ذهن بشری را سیراب می‌ساخت، بدین جهت مساله ولایت که استمرار خط نبوت است از سوی رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مطرح شد، سرسلسله جنبان این جریان و تداوم بخش حرکت رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در ایجاد و توسعه فرهنگ و تمدن اسلامی، شخصیتی نامدار، جامع و کامل یعنی حضرت علی علیه‌السلام بود؛ شخصیتی که به گواهی تاریخ، در ترویج فرهنگ اسلامی در زمان حیات رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مرتبه نخست را داشت، حال اگر امام علیه‌السلام تحت تأثیر فرهنگ زمانه قرار داشت، آیا می‌توانست راه و رسم پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را در ایجاد و تقویت فرهنگ اسلامی ادامه دهد؟

علاوه بر دلیل عقلی فوق، دلایل تاریخی نیز گواهی بر عدم تأثیر پذیری حضرت علی علیه‌السلام از فرهنگ زمانه دارد از جمله شیوه رفتار حضرت در حکومت، خیرخواهی نسبت به خلفای پیشین، خودداری از مقابله به مثل در برابر غارتگران شام و علاوه بر آن در ایجاد و توسعه فرهنگ و تمدن اسلامی نیز از طریق مبارزه با انحراف، تبیین روشن ارکان فرهنگ اسلامی، ترویج خردگرایی و آزاداندیشی، ارج نهادن به تعلیم و تربیت و پایه گذاری علوم اسلامی نقش بسزایی داشت حاصل آنکه علی بن ابی طالب علیه‌السلام از آن شخصیت‌هایی است که محصور و زندانی فرهنگ زمانه نیست؛ بلکه متعلق به تمام زمان‌هاست.

نویسنده در ادامه به بررسی **شمای کلی فضای فرهنگی اجتماعی عصر امام علی علیه‌السلام** پرداخته و در بخش اصلی رساله **فضای صدور بیشتر خطبه‌ها** را با توجه به مقدمات ذکر شده نقل و گاهی نقد می‌کند و در پایان به علت اختلاف نسخه‌های نهج‌البلاغه در شماره خطبه‌ها، به ترسیم جدولی که این اختلاف را نشان دهد، (مبنای شماره گذاری خطبه‌ها در این نوشتار ترجمه نهج‌البلاغه سید جعفر شهیدی می‌باشد).

والحمد لله رب العالمین